

ראובן אשר ברוידס

ארבעים שנה עברו מאז מת בווינה נעזב וכמעט נשכח ר א ו ב ן אשר ב ר ו י ד ס. מעין של כחות ספרותיים טבעיים ובלתי-מהוקצעים היה הסופר הזה לדורו, מקור של עזמה ומרץ ההולך ומתפרץ, מפנה מקום וכובש דרך לעצמותו המיוחדת בין הזרמים ה ז ר י ם שנדחקו לרחובנו הצר ושלא היתה להם אחיזה בתרבות האומה. אולם לאסונו, ואולי גם לאי-הצלחתנו אנו, נולד הוא בעונת המעבר, בבין-השמשות של תקופה, בשעה שהכחות הציבוריים הולכים ורופפים, השאיפות פגות, משאי-הנפש נחלשים, והאדם עומד ותוהה ומביט אל הערפל בחרדה וחושב לשמוע קולות אלהים חדשים מתוך המרחק העגום. על-פי תנואתו של הגורל הועמד בעל נפש עירנית זו בקצה התהלוכה של ננסים שהרעישו את העולם על דברים של מה-בכך, שלטשו את החרבות לשם מלחמת מוקיונים ושעסקו ב„שאלות בווערות“ שאנחנו בני הדור מתביישים בהן ומביטים עליהן במנוד-ראש. אבותינו התמימים חניכי ההשכלה לא רצו או לא יכלו לחדור לרוח האומה ומשאלותיה היסודיות, קיבלו את הדעות המוכנות בדפוס זר וחיבבו אותן כאילו היו יוצאי חלציהם. ההתנגשויות עם היהדות העתיקה, המסורתית, ההולכת ומתפתחת בדרכה ההיסטורי המיוחד, המלחמות הפעוטות עם „מורדי האור“ על-דבר תיקונים דתיים בלתי-חשובים, ההפגנה היתרה על המצוות המעשיות, „המכבידות על החיים ומעכבות את הגאולה“ — אלה היו הצלילים היסודיים שנשמעו באוירם של חיינו הציבוריים והם שהולידו לנו את „גבורי הרחוב“ המגוחכים. ואין פלא, כי נפשו הערה של ברוידס קלטה את הצלילים התועים, והם שימשו לו חומר ספרותי הגון בתקופת עבודתו הראשונה. הסיפור „הדת והחיים“ הוא הנסיון הראשון לגשם את מפעלי התקופה, שאיפותיה, נדודי נפשה, חלומותיה ותקוותיה. לא בברוידס האשמה, שהשאיפות היו זעירות יותר מדי, החלומות והתקוות היו חסרי-מעוף — הוא הביא אותם על קרבם ועל פרשם, וצעירי הדור ההוא נהנו מהם הנאה מרובה, כי ראו בהם דמות-דיוקנם הם ומשא-נפשם. אבל לכל אלה הגבורים אין דמות חיובית משלהם, אין השקפות עצמיות, מקוריות. הם מושפעים

ברובם מן הספרות הרוסית החמרנית של התקופה. כולם מגבבי דברים, פטפטנים, חובשי בית-המדרש שהציצו ונפגעו, ומנהלים מלחמה דון-קישוטית „נגד הישן”. ש מ ו א ל — גבורו של הסיפור — עם כל אומץ לבו ומרצו לאסור מלחמה בשם החיים, הוא דוקא ה י ו ת ר ח ל ו ש ומרוחק מן החיים, מושפע מדעותיו של פ י ס א ר י ב. יש בו כחות נעורים זורמים ורותחים במידה מרובה והוא אינו יודע האיך להשתמש בהם כראוי. אולם, כאמור, עורר הסיפור הזה התלהבות עצומה בין צעירי הדור ההוא בהשקפותיו החריפות ובדעותיו ה„קיצוניות” על החיים. חניכי הישיבה והחדרים לא ביקשו בו אמתיות יצירתית ואמנות: הם מצאו בו ביטוי נכון לשאיפות ההשכלה והסתפקו בזה. אם לא חדר המצייר לנבכי החיים העברים ולא הבין את סוד התפלחותם של אותם התאים החיוניים השומרים על הווייתה של האומה בגולה — איש לא שם אז לב לזה. כחות רבים היו תוססים במעמקי החיים, שעדיין לא קיבלו צורה מסוימת. אור וחושך היו משמשים בערבוביה — וברוידס נמשך אחרי ניצוצי האור הבודדים. צעיר היה אז ולא יכול לשלוט ברוחו וחטא לאמת האמנותית על חשבון נטיתו ל„מעשי גבורה” של הנלחמים. סופרים בני דורו בעלי מעוף יותר רחב והכשרה ספרותית יותר גבוהה, כטורגיניב, ידעו לחדור למהותה של התקופה, להביט בהבטה כוללת ומקיפה על המעשים והעושים, על עוברי החדש ועל שלכת הישן, על המתרקם ומתהווה בנפשו של הדור ועל הכמוש והנובל, ולפיכך עומדת יצירתם ומזהירה לדורות. ברוידס חטף רק את צל מי ה ר ג ע העוברים, נשמע לזמזומי חלוף, וקלקל את המנגינה הכללית. אבל עלינו להודות, כי הוא היה כמעט הראשון שהתקרב אל החיים קרבה של מ מ ש, שנשמע להמיתם ולרחשיהם, ואם גם טעה היוצר בצלילי זמנו ודורו — עלינו לדונו לכף זכות.

כי איש לא יכחיש שהיה בסופר הפורה הזה שפע של כחות יצירה המחכים לזמנם; וכמעט עבר הרעש והצלילים התועים נשתתקו והאורות המתעים כבו — שב היוצר לעצמותו האמנותית וברא לנו את האידיליה היפה „שתי הקצוות”, שלא אבד ערכה גם היום. הסיפור הזה הוא בית-אוסף של תמונות מפרכסות מחיי העיירה, חלומותיה ותקוותיה, והן מלאות תום וזרמות אור, ואתה נכנע להוד תומתן ויפי צערן. מטייל אתה בעיירה היהודית ומביט בצלמי האנשים החולפים לפניך, וכולם כל-כך קרובים אליך ויקרים, רשמי פניהם רכים וענוגים ואיזו נעימה חגיגית שפוכה

עליהם. אלה הם גלי חיים שנתגבשו במשך הדורות בכור העוני והצער, ונעשו שכבות-שכבות. בפינות השקטות והחבויות אתה רואה את חרשי החיים, איש-איש על סדנו, איש ופטישו בידו, וכולם מנצחים על המלאכה; מחשלים את נטילי הברזל, מסתתים את האבנים, מיישרים את הנדבכים, ומורישים את הבנינים לדורות. שם — אמותינו הזקנות מבססות את אשיות המשפחה, מטפלות בחינוך בניהן ובנותיהן, צופיות הליכות הבית וזורעות אור על הסביבה. ופה — הורינו הסובלים מסכנים את נפשם על קדושת אומתם, על הישיבות ועל המוסדות הציבוריים ועל קיום התורה והמצוות, והכל בענות מסירות ובמנוחה עילאה של הכרת חובה. החגים והשבתות — רוח של קדושה מרחפת עליהם והם מזכירים לך בחמימותם את תיאורי נאומב בסיפורו הרוסי „בעיר הנדחת“, ובדקות ההרגשה — את רשמי הנידח ה. היינה.

אבל גם בסיפורו זה לא ניתק ברוידס את הקשר שהיה לו עם המסורה הישנה של ימי ההשכלה ולא שכח את הירושה שנשארה לו מן הימים הטובים ההם. כידוע, יצא הסיפור הזה בשעה ששירה חדשה כבר נשמעה ברחוב. התקוות ששמו טובי עמנו ב„השכלה“, נכזבו. הסיכויים לשיווי-זכויות על-ידי התקרבות אל התרבות הכללית — תמו. המיושבים שבבני הדור כבר הכירו בטעותם, כי הטבת מצב עמנו תלוי בשיפורו החיצוני ומתנה מהסתגלותו אל הסביבה. הם הבינו שיש דבר אחד ע י ק ר י החסר לעמנו, והוא — עמדה עצמית לאומית, ואם רק חפצי חיים אנחנו, עלינו ל כ ב ו ש את העמדה הזאת. ההתמרמרות נגד הרבנים חדלה לגמרי והגבורים של אתמול אבד חנם בעיני העם. גם ברוידס היה חדור ההכרה הזאת, וכפי שאפשר לשפוט מסיפורו ומכמה ממאמריו ניפץ את האלים הישנים ושב לחבב את החיים העצמיים של העם. אולם, כנראה, עשה זאת בתור אחד מסרסורי ההשכלה, בתור פשרן השואף למצוא את הסינתזה בין העבר וההווה, בין ההשכלה והדת, ובקרבה המלאכותית הזאת חשב למצוא גם את הפתרון היחיד לפרובלימה הלאומית שלנו בגולה. בטיפוסו של ה ש ב — אחד משרידי המשכילים שבדור, שאיחד בקרבו את התרבות האירופית עם היהדות, נתן לנו המספר סמל לדור; הראה איך ובמה עלינו להיטיב את מצב האומה, להתיר את שאלת חייו החמורה וסוד הווייתו. כאילו לא חש ולא הרגיש האיש בזעזועים הפנימיים שנתהוו בנפשם של טובי האומה אחרי הפרעות של שנות השמונים והשאיפות

הלאומיות שהלכו והתגברו. במקום שני הפכים מתנגדים — הדת והחיים — הביא לנו ברוידס את שתי הקצוות המוכרות להפגש, לפי דעתו, והתאמה פשרנית של תורה והשכלה, ושאלת האומה הסבוכה כאילו „נפתרת מאליה“.

ההופעה הזאת בחיי היצירה של ברוידס מפליאה אותנו ביותר. כי בראשית שנות השמונים כבר אנו מוצאים אותו עומד בתוך הלוחמים לרעיון הלאומי ולתחית עם ישראל ומנהל תעמולה רחבה בשביל הרעיון הזה בעתונו שיסד אז ברומניה. גם אחר כך, כאשר גורש מרומניה ובא להשתקע בלבוב, התמכר לתנועה הלאומית בכל חום נפשו הלוהטת, ובעתונים הרבים שיסד ובנאומים שנשא בערים שונות (ברוידס הוכר לנואם מצוין ומשליח וחידודיו היו עוברים מפה לפה), השתדל להפיץ את התנועה הלאומית בפינות היותר נידחות בגאליציה והיה אחד מראשי העובדים להכשרת הלבבות לציונות העתידה. כל אלה השינויים בחייו הרוחניים של ברוידס באו טרם נתפרסם סיפורו „שתי הקצוות“ ומעידים עוד הפעם, כי ההכרה ההגיונית בערכו של איזה רעיון חברתי — לחוד, והשראת היצירה — לחוד. האדם קולט את הרעיונות הפורחים באויר, מעכל אותם ומביאם אל בית גנזי ההגיון, אולם היוצר שבו נזקק לגילוי וליחוד נפשי, הבאים אחרי זמן ידוע ומרחק מתאים.

כך היה הדבר עם ברוידס. בשעה שבמעשה נמשך אחרי הרעיונות החדשים שחדרו אל היהדות הטרופה של שנות השמונים, היה בתור יוצר קשור עדיין אל מהלך ההרגשות של התקופה העוברת ופתר את שאלת הווייתו של עמו באופן המתאים לאחרונים בדור ההשכלה. ואולם אחר כך, כשנתבכר הרעיון הלאומי למדי בקרב לבו וקבל את ההארה הנפשית הנכונה, נתעוררו בו חלומות על גישום התנועה הציונית ביצירה, אבל החלום לא נתקיים, כי הקדימו המוות.

* * *

*

ברוידס נולד בשנת 1851 והתחנך בישיבה אדוקית מאד. את ההתקרבות הראשונה אל תנועת ההשכלה של זמנו עשה בישיבה. שם הוא בא במגע עם חברים הנמצאים תחת השפעתם של הזרמים החדשים וגם הוא נמשך אחריהם. מקרה קל הכניסוהו אל הספרות העברית בהיותו

צעיר. בוילנה התאכסן אז בא־כחה של ה"חבצלת" ולו הראה ברוידס הצעיר את פרי עטו והוא שהשפיע עליו לפרסם את דבריו. משנת 1869 נעשה ברוידס לעוזר קבוע בעתונות העברית של התקופה. בראשונה כתב מאמרים על ענינים תלמודיים ואחר כך היה מטפל (ב"הכרמל" וב"המליץ") גם בשאלות הזמן. הפיליטון "שיחה שעה אחת אחרי המוות", שנתפרסם ב"המליץ", שבו הוא מתאר באופן סאטירי את פגישתם של שני רבנים — אחד מן הטיפוס הישן ואחד מן החדשים — שם ב"עולם האמת", הוא לעג דוקר על החיים הישנים, ובו רכש לו הכרה והערצה מאת צעירי המשכילים של זמנו. לאט־לאט ביצר לו ברוידס עמדה נכונה בספרות ובעתונות: פרסם כפעם בפעם עלונים עוקצים על מצב היהדות באותו זמן ועל חיי הקהלות. בעונה אחת היה עוסק בדברים יותר רציניים. הדפיס סיפור גדול ב"השחר" — אז עבר, כמדומני, לווארשה — המקום היותר מסוגל אז לעבודה ספרותית. שם קיבל את הצעתו של א. ב. גוטלובר להשתקע בלבוב ולעזור לו בהוצאת "הבוקר אור". שלש שנים היה ברוידס עורך הירחון הנזכר ופרסם בו שורה של מאמרים בענינים שונים, בחיים, בספרות, ובמדע המקרא. שם הדפיס גם את סיפורו "הדת והחיים". בשנת 1885, כאשר נפטר פרץ סמולנסקין במיראן, איטליה, והוצאת "השחר" נפסקה, הפצירו בו ידידיו ומכריו לבוא לווינה ולהוציא שם ירחון, אולם ברוידס לא נשמע לעצתם, כי הוא הגה אז את הרעיון לייסד בגאליציה במה ספרותית תמידית... אם לא עלה בידו לגשם את רעיונו בחיים והעתונים שיסד גוועו אחד־אחד לפני זמנם — לא בו האשם. היתה לו, לסופר זה, מלבד כשרונו הספרותי, גם עזמה בלתי־מוגבלת. אולם תנאי החיים והסביבה של זמנו לא נתנוהו להפיק את מחשבתו.

כאשר נשמעה הקריאה הראשונה של ד"ר הרצל: "לציון", נספח גם ברוידס אל התנועה ונעשה לאחד העמלים לטובתה של הציונות ההרצלית. הוא בא לתכלית זו לווינה, שם ערך את העתון "יודישע פאָלקס־בלאַט" ואחר כך היה העורך של ההוצאה האידית על־יד העתון "די וועלט". ראוי לציין גם את התזכיר ששלח ברוידס אל הקונגרס השני על־דבר יסוד סנהדריה לקביעת המבטא הנכון בעברית.

מחשבות רבות היו לו לברוידס על־דבר הספרות, תכניות מסוימות על עבודות שונות, אולם בי"א בתשרי תרס"ג בא המוות ושם קץ לכל המחשבות הרמות והתכניות המאירות.